

”מתודיקה שחורה” –

על האבולוציה של המתודיקה

אוריאל פיינרמן

אירוע א' - בכלא עכו

מעשה במדריך שהוביל קבוצת תלמידים בכלא עכו. ההדרכה עברה מתחנה לתחנה לשביעות רצונם של המשתתפים. ההסברים היו קולחים ומעניינים. התחנה האחרונה של המסלול הייתה בחדר הגרדום. לאחר שנשתרר שקט, פתח המדריך בהסבר הבא: "אנחנו כאן בחדר הגרדום. זה המקום שבו ניתלו אסירים אחדים מבין עצורי המחנות. ביניהם היה אותו דב גרונר, עליו סיפרנו בתחנות הקודמות". ברגע זה לקח המדריך דף מקורות מתיקו, וקרא את מכתבו האחרון של גרונר למפקדו מנחם בגין. לאחר מכן המשיך בדברי סיום: "כאשר תלו את דב גרונר, הוא החל לשיר את המנון התקווה. האסירים הכלואים בתאם שמעו מרחוק את שירת ההמנון והצטרפו אליו. באמצע השירה פתחו האנגלים את הפתח שמתחת לרגלי דב גרונר. גרונר מת במקום". המדריך עצר לשנייה, כאילו ביקש לתת משנה תוקף לדבריו הבאים. "כיוון שכך סיים דב גרונר את חייו, אני מציע שגם אנחנו נסיים את ביקורנו בכלא בשירת המנון התקווה". התלמידים נעמדו בדום, והחלו לשיר את ההמנון. "כל עוד בלבב פנימה...". כאשר הגיעו למילים "עוד לא אבדה תקוותנו", תפס המדריך את המוט השחור שלידו - אותו מוט שבעזרתו היו מבצעים את פעולת התלייה - והזיז אותו לצד השני. כך רצה להדגים שברגע זה ניתלה גרונר. המעשה הזה השאיר רושם כה עז על התלמידים, שהם נשתתקו לרגע והתקשו להמשיך בשירת ההמנון. הייתה תחושה שכאילו הידקו סביב צווארם את החבל חלק מהמשתתפים היו בהלם שניכר על פניהם.

אירוע ב' - בליל יום השואה

המעשה התרחש במועדון נוער, בליל יום השואה. המשתתפים התכנסו בתוך חדר הפעילות. המדריך פתח ואמר: "הערב הוא יום השואה. ואני רוצה להסביר לכם בחמש דקות מה הייתה השואה". אחת הנערות העירה מיד למדריך, שזה נראה לה קצת יומרני ואפילו בלתי אפשרי, אך המדריך המשיך את הפעולה בלי להתייחס אליה. "אני מבקש מכל אחד לכתוב על פתק את שמות האנשים היקרים לו ביותר בעולם. אפשר לכתוב גם בני משפחה גם חברים. יש לכם שלוש דקות".

המתבגרים ביצעו את המשימה, בלי לחשוב על מה שעתיד היה המדריך לעשות עם הפתקים האלה. עם תום שלוש הדקות, אסף המדריך את כל הפתקים אל תוך קערת מתכת. אז הוציא קופסת גפרורים, הדליק גפרור אחד וזרק אותו אל תוך הקערה. הפתקים

התחילו לבעור. פניהם של הנערים קפאו בו במקום. אף אחד לא הוציא הגה מהפה. השקט היה כבד מנשוא, ואפשר היה לחתוך את המתח שבאוויר. שפת הגוף, שידרה אי נוחות ברורה. השקט נמשך כעשרים דקות, כשכל אחד מרוכז בתוך עצמו. לבסוף סיכם המדריך את הפעולה: "זו השואה!".

אירוע ג' - בתא הגז במיידנק

קבוצת תלמידים בכיתה י"א ביקרה במחנה ההשמדה מיידנק. לכל הדעות זהו המחנה הקשה ביותר לביקור כיום, שכן חלק ממבני המחנה עדיין עומדים על תלם. בין היתר ניתן להיכנס אל חדר ההתפשטות, אל המקלחות - במיידנק הנידונים להשמדה התקלחו לפני שנכנסו אל תאי הגזים - ואל תאי הגז. כאשר הקבוצה נכנסה אל תא הגז עצמו, ביקשה המדריכה "להדגים" את ההשמדה. היא ביקשה מהתלמידים להצטופף אל הקיר, "שכן הגרמנים היו מצופפים את היהודים עד אפס מקום". היא גם ביקשה שירימו ידיים, "שכן הגרמנים דרשו מהיהודים שיעשו כך כדי שיהיה יותר מקום בתא/ התלמידים עמדו צפופים במשך כשתי דקות, כשהמדריכה מתארת את פעולת הגז, את הצעקות, את החנק ואת המוות הבלתי נמנע.

ואם בנסיעות לפולין עסקינן, נזכיר עוד אירוע אחד שהתרחש ברמפת הסלקציה במחנה בירקנו. איש העדות ביקש להדגים איך התבצעה הסלקציה. הוא העמיד את הקבוצה לפניו, כאשר הוא "משחק" את מנגלה. התלמידים היו צריכים לעבור לפניו, והוא היה עורך בהם סלקציה: "אתה שמאלה, את שמאלה, את שמאלה, אתה נראה לי בריא - ימינה...!". לסוג כזה של מתודיקה אני קורא "מתודיקה שחורה", בחינת "הומור שחור". במאמר זה איני בא להתווכח עם המדריכים אשר השתמשו בשיטות הרדיקליות האלה. מה שאני מבקש היה לפתוח בדיון עקרוני על הגבולות של המתודיקה. מטרת המתודיקה היא לקרב את הנושא אל התלמיד, לחבב עליו את העניין, לעזור להבין טוב יותר את התופעה, לגרום להזדהות. אולם, כמו בכל שיטה, גם במתודיקה יש גבולות. קשה לנסח בכללים ברורים את הקו האדום (או השחור!) שאסור לחצות. מה שנראה טראומטי לקבוצה אחת נתפס כלגיטימי על-ידי קבוצה אחרת. ובכל זאת ננסה לנסח מספר כללים, כדי שהמדריך לא יחצה את הגבולות של הטעם הטוב שבהדרכה.

1. גם בהדרכה האלימות אסורה

אין אישור לאף מדריך לגרום לחוויה טראומטית אצל המטייל. נכון שהמשתתפים בטיוול מצפים לחוויה, אך זו צריכה להיות חיובית ולא שלילית. יותר מכך, לדעתנו אין חובה שהתלמידים יתרגשו, וגם אין הכרח שהם יבכו. יתכן שהמדריך מרגיש בכי טוב כאשר הוא רואה את המטיילים מזילים דמעה או מתחבקים - מתנחמים אחד עם השני. אך התחושה הזאת לא צריכה להעביר את המדריך על דעתו, ואסור שתהא זו אשר תדריך את גישתו להדרכה. ביקור ביד ושם יכול להיות מוצלח גם ללא בכי, ומסע לפולין יכול להיות חווית חיים בונה גם ללא דמעות והתעלפויות. ברצוננו להבהיר, איננו נגד הדרכות מרגשות. להיפך! אך "מרגש" איננו אומר "זעזוע נפשי קשה". תמיד קל להרוס, קשה יותר לבנות. עבודת המדריך היא בבנייה, לא בהרס. ומתודיקה שחורה, על אף שהיא מצליחה להדגים יפה ולרגש את הקבוצה, יש בה מפעולת ההרס על נשמת התלמיד. לעתים יש בה אפילו מעין אונס פסיכולוגי. בסוף הפעולה או הטיול, חוזר התלמיד לביתו, ונשאר עם הטרואמה. המדריך הולך לביתו ושוכח אפילו את שמו של התלמיד. לעתים רבות לא ידע התלמיד לעבד את החוויה בצורה חיובית. לסיכום נקודה זו, נזכיר את אחד הכללים המיוחס ל"אבי הרפואה", היפוקרטס היווני: "דבר ראשון: לא לקלקל". הכלל הזה הוא נכון גם למדריכים.

2. מתודיקה עדינה ומרומזת

לא תמיד ה"מתודיקה השחורה" היא גם הקולעת ביותר. לעתים רבות דווקא המתודיקה המרומזת והעדינה היא לא רק יפה יותר אלא גם מוערכת טוב יותר. רבים רבים יעדיפו הדרכה הנותנת מקום לדמיון. אמירת הדברים בצורה ריאליסטית מדי פוגעת לפעמים בעניין עצמו. משל למה הדבר דומה? לפעולת החיזור באהבה. החיזור הישיר והמוחץ הוא מכוער עד כדי מגונה. לעומת זאת, החיזור המרומז, הנותן מקום לדמיון, הוא עדין ומרגש. כך בהדרכה. החיזור בין המדריך למטיילים יכול להיות ישיר ומרתיע, אך הוא יכול להיות עקיף ומקשר. לכן אין צורך בהדגמת פעולת הגרדום בכלא עכו כדי לרגש את הקבוצה תוך כדי שירת התקווה. גם אין הכרח להדגים את פעולת השמדה בפולין כדי לקרב את התלמידים לנושא השואה.

לפני חודשים אחדים הדרכתי קבוצת תלמידים במחנה אושוויץ. אין ספק שהביקור היה קשה ומתיש, גם פיזית גם נפשית. באותו ערב קיימנו שיחה חופשית עם התלמידים, שבה יכלו "להוציא החוצה" את התחושות ואת המחשבות שעלו במשך היום. אחד התלמידים ביקש את רשות הדיבור, והזכיר אימרה המיוחסת לר' מנחם מנדל מקוצק, שעל קברו עלינו יומיים לפני כן: "השתיקה - היפה שבקולות". לדבריו, כאשר היה במחנה, הוא חש צורך בשקט, שקט שיעזור לו להקשיב לאתר, לדמיין את האנשים ולראות את הקולות. התלמיד הזה ביטא דבר אמיתי מאוד. דווקא במקום הזה הוא ביקש שקט ומקום לדמיון.

יש כאן מוסר השכל חשוב למדריכים. אין זה בטוח כלל ועיקר ש"המתודיקה השחורה" היא חזקה יותר מ"המתודיקה השקטה". יש לשקט עוצמה אדירה, ולעתים הוא יכול לרגש או לזעזע יותר מהפעולה הרעשנית.

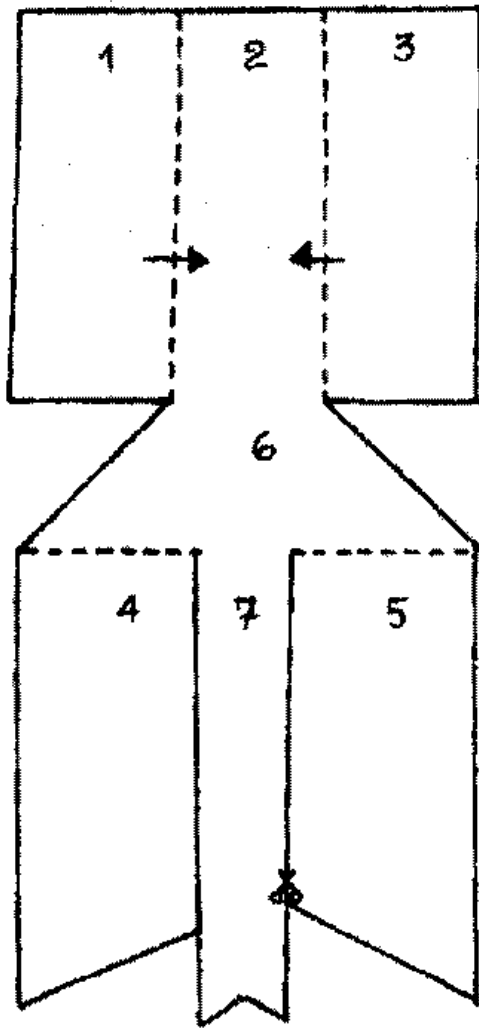
עניין זה מזכיר את המעמד של אליהו הנביא בהר חורב. הנביא קובל על בני ישראל: "קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב, ואותר אני לבדי..." (מלכים יט י). האל מבקש מהנביא לצאת מן המערה: "ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה', ואחר הרוח הרעש לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש ולא באש ה', ואחר האש קול דממה דקה. ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו..."

(שם יא-יג). האן מתגלה אל אליהו, לא ברוח החזקה המפרקת הרים, לא ברעש האדמה, ולא באש השורפת. דווקא בקול הדממה הדקה מתגלה האל הכל יכול. יש כאן "מתודיקה אלוהית!". די היה בהתגלות השקטה כדי לרמוז לאליהו, שגם עליו להתייחס בצורה עדינה ולא אלימה אל בני ישראל. אלא שאלהו לא הבין את המסר והמשיך לקבול בצורה קשה על בני ישראל החוטאים. מסיבה זו ביקש האל מאליהו למשוח את אלישע במקומו כנביא.

ונסיים בעוד אימרה אחת המיוחסת לחסיד מקוצק: "כאשר יש לאדם על מה לצעוק והוא רוצה לצעוק אך הוא אינו יכול לצעוק – זוהי הצעקה הגדולה ביותר"ץ ובמשקל דומה נשליך על עבודת המדריך: כאשר יש למדריך על מה לצעוק והוא רוצה לצעוק אך הוא איננו צועק – זוהי ההדרכה הגדולה ביותר!".

אוריאל פיינרמן – בית ספר שדה כפר עציון (הכותב מעביר סדנאות מתודיקה למדריכים ולמורים).

הוראות הכנה:

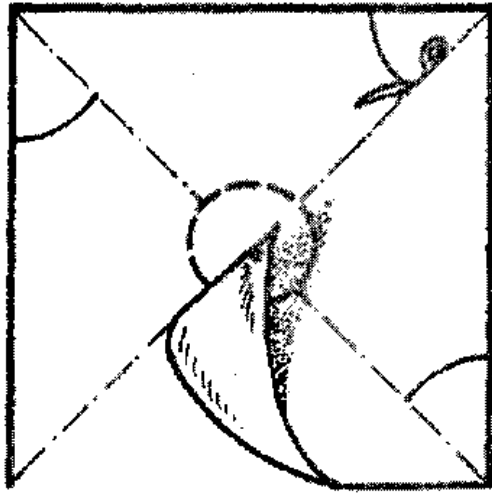
- * גיזרו על פי האיור את כל הקווים הרצופים.
- * לאחר שגזרתם - ציבעו את הנייר.
- * קפלו את החלקים (1) + (2) על גבי חלק (3).
- אל תהדקו את הקיפול יתר על המידה.
- * קפלו את החלקים (4) + (5).
- יש לקפל כל חלק בכיוון הפוך לשני, כך שימצאו ב-90 מעלות לחלק (6).
- * איחזו בקצהו של חלק (7), הרימו את הסביבון מעל פני הקרקע והרפו. הסביבון יסתובב באוויר תוך כדי צניחה לקרקע.

רעיונות למשחק:

- תחרות בין זוגות - איזה סביבון נשאר באוויר לאורך זמן...
- * ביחרו נקודה גבוהה בשטח הפעילות. עימדו עם חברי הקבוצה בנקודה. יחד - שחררו את הסביבונים הצבעוניים במעוף קבוצתי חגיגי.

חומרים להכנת שבשבת:

- * ריבועים עשויים דפי נייר לבן (או בריסטול) בגודל של 20X20 (רצוי ניירות צילום ולא ניירות דקים).
- * מספריים כמספר המשתתפים.
- * צבעים.
- * סיכות תפירה או נעצים.
- * קשי שתיה (קש לכל משתתף).

הוראות הכנה: (היעזרו באיור המצורף)

- * ציבעו את הריבוע משני צדדיו.
- * סמנו על הריבוע את אלכסוניו (על ידי קיפולי הנייר)
בצורה שיתקבלו ארבעה משולשים.
- * גיזרו את ארבעת האלכסונים עד כ-2 ס"מ כך
שיתקבלו ארבעה משולשים שמחוברים רק
בקדקדים.
- * נעצו את הסיכה במרכז הקצוות ואחר כך נעצו
את קצה הסיכה בקש. הקפידו לא להצמיד את השבשבת
אל הקש (שימרו על רווח של 1 מ"מ). כופפו את החוד
הדוקר של הסיכה מעברו השני של הקש כדי לא
להידקר.

כלנית, נורית או פרג?

סוג הפעילות: אמצעי המחשה

הערה: אמצעי ההמחשה המוגש כאן מהווה הסבר סכמטי להבדל בין שלושת הפרחים. במהלך ההסבר ציין בפני המשתתפים שמספר עלי הכותרת של הכלניות הוא 5-6. (מספר עלי הכותרת של פרחי הכלנית התרבותית גדול יותר)

אוכלוסיית היעד: כיתות ג'-ו', חטיבת ביניים, משפחות.

מקום הפעילות: בסמוך לפרחי כלנית, נורית או פרג.

עונה מתאימה: חורף-אביב.

מטרות:

* זיהוי פרחי הכלנית, הנורית והפרג.

* זיהוי ההבדלים בין שלושת הפרחים הללו.

* הבנת המשמעות של הפריחה האדומה.

ציוד/הכנות:

* אמצעי המחשה: ראה דוגמא מצורפת.

* 2 דפי איורים של חלקי הפרחים.

* 3 שקפים או ניילונים.

* טפט בצבעי אדום-שחור. לחילופין-אפשר להשתמש בצבעים במקום בטפטים.

מהלך הפעילות:

* הראה למשתתפים את הפרח בשטח. שאל אותם: "איזה פרח זה?" (סביר להניח שתקבל מבחר תשובות). הסבר להם כי בשל צבעם האדום של פרחי הכלנית, הנורית והפרג רבים מתבלבלים ביניהם.

* הסבר את ההבדלים בין הפרחים האדומים

בעזרת אמצעי ההמחשה:

* הנח את השקף בו מאויירים 4 עלי כותרת נוספים ואת השקף הנוסף עם הטבעת הלבנה על ציור הפרח. הצג למשתתפים את הכלנית המצויה. הכלנית פורחת ראשונה בין הפרחים האדומים (חודשים ינואר עד אפריל). ניתן לזהות את הכלנית באמצעות: הטבעת הלבנה סביב הצלקת והאבקנים (הטבעת אינה מופיעה בימים הראשונים של הפריחה). האבקנים-כחולים סגולים והעדר עלי גביע. לכלנית 5-6 עלי כותרת (מספר עלי הכותרת של פרח הכלנית התרבותי רב יותר).

* הסר את השקף עם הטבעת הלבנה והראה למטיילים את ציור הפרח עם השקף בו מאויירים 4 עלי

הנורית קל לזהות על-פי עליה המבריקים, ריבוי עלי הכותרת (5-2ועלי כותרת) ומקבץ האבקנים השחורים שבמרכז הפרח.

*הסר את כל השקפים, הנח את השקף עם הכתמים השחורים על ציור הפרח. זהו האחרון בשרשרת הפריחה האדומה: הפרג האגסני. ניתן לזהות את הפרג לפי ארבעת עלי הכותרת המקומטים, הגבעול הצר והארוך והכתמים השחורים שבמרכז הפרח.

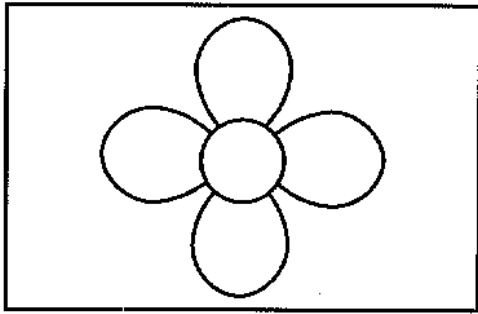
*בקש מהמשתתפים לזהות את הפרח שלפניהם.

*הסבר למשתתפים על משמעות הפריחה האדומה.

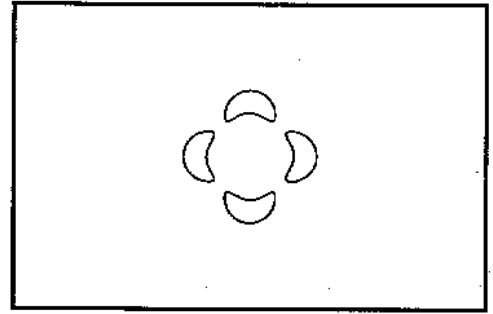
כלנית, פרג ונורית – משמעות הפריחה האדומה:

פרחי צלחת אדומים, כמו הכלנית והנורית, הם תופעה מיוחדת לצמחייה הים-תיכונית. לכל הצמחים בקבוצת פרחי הצלחת האדומים אין צוף בפרחיהם ונמשכות אליהם חיפושיות מיוחדות מסוג האמפיקומה, הניזונות מהאבקה שבפרח, מסתבר, כי רוב החיפושיות בעולם אינו מזהות את הצבע האדום ואילו חיפושיות האמפיקומה נמשכות דווקא לצבע האדום. על-ידי התאמה זו בין החיפושיות לבין פרחים אלה זוכות החיפושיות במזון עשיר (אבקה צמחים) והצמחים זוכים בהפרייה. פרט לקבוצת פרחי הצלחת האדומים, נדירים מאוד בארץ פרחי בר בצבע אדום.

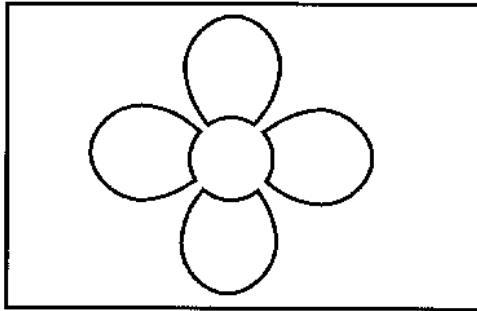

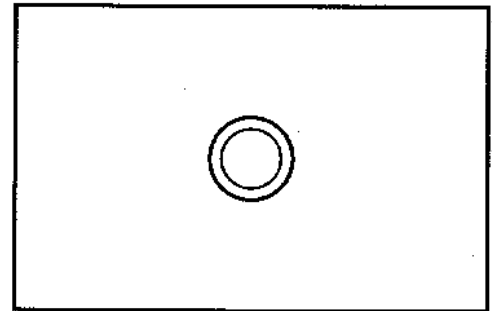
ציור הבסיס

שקף

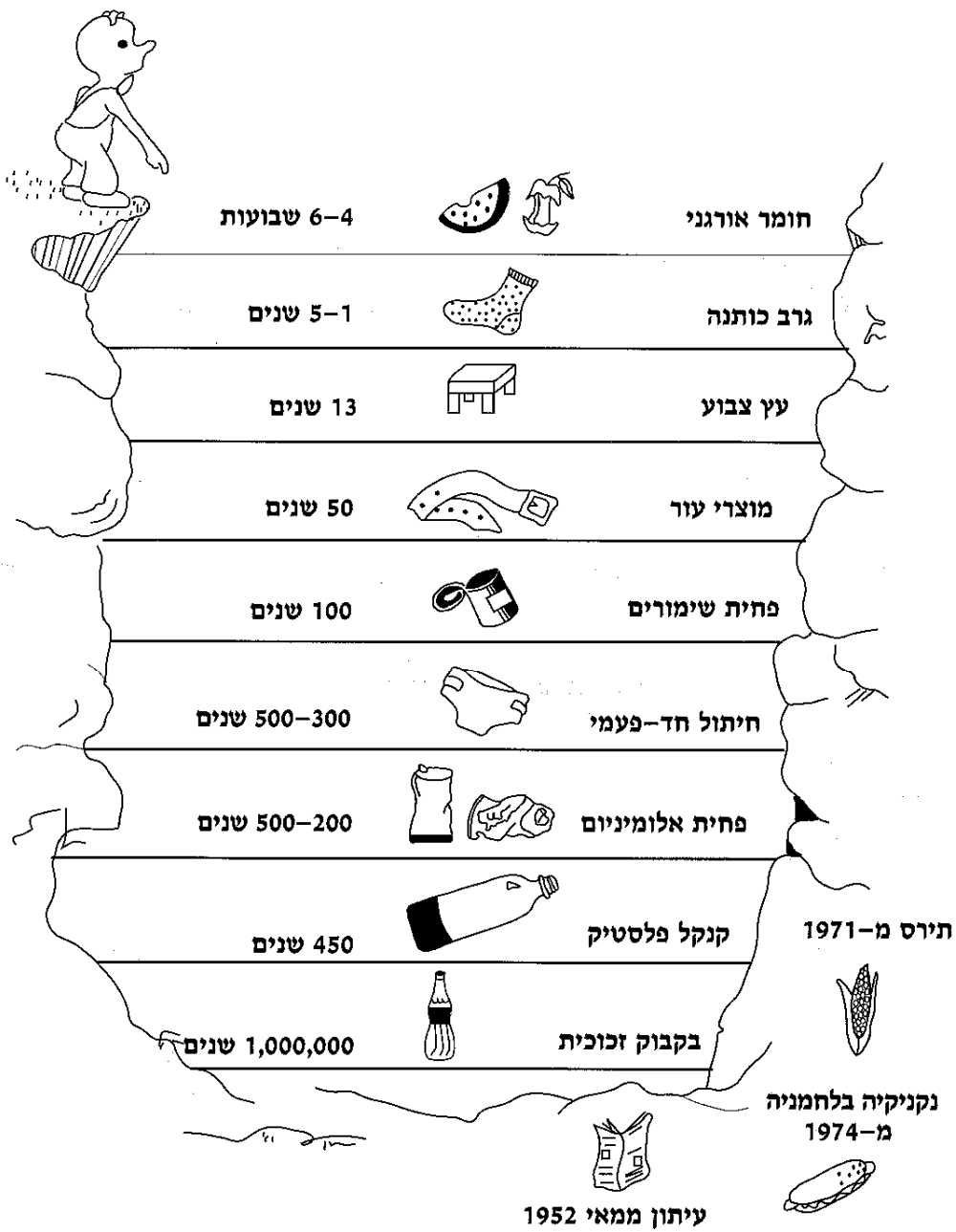

שקף

שקף

פתק בכיס

*בהעדר אור ואוויר המציאות עלולה להיות שונה.